

פרשת כי-תשא "Educating with love, defining belief"

הרב יעקב מידן

אהרן

בחלקו של אהרן במעשה העגל יש לכאורה סתירה בין מה שהתורה מספרת לנו לבין מה שאהרן עצמו מספר, בעת שהוא מתנצל על חטאו לפני משה. כך מתארת התורה את מעשיו של אהרן בעשיית העגל:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶהְרֹן פָּרְקוּ נְזָמֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשִׂיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלַי: וַיִּתְּפְּקוּוּ כָּל הָעָם אֶת נְזָמֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל אֶהְרֹן: וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיֵּצֵר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֶׂהוּ עֵגֶל מַסְכָּה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵינוּ וְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיֵּרָא אֶהְרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לִפְנֵי וַיִּקְרָא אֶהְרֹן וַיֹּאמֶר חַג לַה' מִחֶרֶת: (לב, ב-ה)

מסיפוריה של התורה עולה, שאהרן עשה כמו ידיו מזהב התכשיטים עגל. אמנם עולה אף שהוא ניסה לכוון את הדברים לשם ה', וקרא: "חג לה' מחר". לעומת זאת, כאשר אהרן מתאר בעצמו את שהתרחש התמונה שונה מעט: וַיֹּאמֶר לָהֶם לְמִי זָהָב הַתְּפָרְקוּ וַיִּתְּנוּ לִי וְאֶשְׁלַכְהוּ בְּאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה: (שם, כד)

משמע מפסוק זה שאהרן כלל לא תכנן שייצא עגל; העגל נוצר מעצמו ולא בידו אהרן.

מבט בעין רעה על אהרן יוכל ליישב את הסתירה באמירה, שהתורה מתארת לנו מה באמת קרה, ואילו אהרן מתנצל לפני משה ומנסה למעט את חלקו האמתי באחריות לעגל. אך אם נניח כך, אהרן מוסיף בדבריו אל משה חטא על פשע, מספר דבר שאינו נכון ומסיר מעל עצמו אחריות כבדה. האם לאדם כזה יעניק הקדוש ברוך הוא את הכהונה הגדולה?!

נראה לנו שההפך הוא הנכון. אהרן סיפר למשה את הסיפור המדויק לפרטיו, ואכן לא תכנן שייצא עגל מן האש. אולם התורה מאשימה את אהרן באחריות כוללת למעשה, בלא להידרש לדרך יצירתו המדויקת של העגל, ולכן כתבה שבסופו של דבר – יצא העגל ממעשיו של אהרן, והוא האחראי לכך.

מה אפוא עשה אהרן? אפשר שהמעשה היה כך: בידיו של אהרן היה גוש זהב גדול מתכשיטי בני ישראל, והוא חרט בו צורה של עגל – "וַיֵּצֵר אֹתוֹ בַּחֶרֶט", אך עדיין לא חתך את המסגרת, את הזהב העורף, כך שלגוש הזהב עדיין לא היתה צורת עגל. עד שלא חתך את הזהב, ועוד טרם נוצר העגל, פנה אהרן לישראל ואמר להם: "משה נכנס אל תוך האש הבווערת בהר סיני; האם גם העגל שאתם רוצים לעוברו מסוגל לעשות זאת?". עובדי העגל נאלצו להסכים למבחן שקבע אהרן, ואהרן השליך את גוש הזהב אל האש הבווערת בהר, וקיווה שהזהב יותך בתוך האש ויאבד. כך יתאדה חלום העגל, והעם יוסיף להמתין למשה.

אך תוכניתו של אהרן השתבשה ומעשה שטן הצליח. העגל אכן הושלך לאש הבווערת, אך נתקל במשהו והתגלגל חזרה אל מחוץ לאש. מה שהותך באש היה רק המסגרת החיצונית, שכבר הופרדה מעט על ידי אהרן באמצעות החריטה, אך הזהב הפנימי, כלומר העגל, ניצל מן האש ונותר שלם. שאגות הניצחון של עובדי העגל גברו על כל רעש אחר! משה רבנו נכנס לאש ונספה בה, כהרן בן תרח, ואילו העגל נכנס לאש ויצא ממנה, כאברהם אבינו בכבשן האש של נמרוד. העגל קדוש וחזק ממשה רבנו, והוא ינהיג אותנו מכאן ואילך.

בשלב ניצחון זה נדחה הרעיון של אהרן לעשות חג לה' למחרת, חג שיהיו בו סממני אמת של יראת שמים למרות הטעות שבעגל. עובדי העגל גברו עליו, וחגם של עובדי העגל התבטא ב"וַיִּקְמוּ לְצַחֵק" (שם, ו) על כל משמעויותיו של ביטוי זה. החגיגה יצאה לחלוטין משליטתו של אהרן ונאמניו, ואז הופיע לפתע משה...

וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בְּאֵשׁ וַיִּטְחֵן עַד אֲשֶׁר דָּק וַיִּזֶר עַל פְּנֵי הַמַּיִם (שם, כ).

משה חזר על מעשהו של אהרן והשליך את העגל לאש שבהר, והעגל נשרף כולו. או אז התברר, שמשה נכנס לאש הבורעת ויצא ממנה בשלום, כאברהם אבינו בכבשנו של נמרוד, ואילו העגל נשרף באש כהרן בן תרח אחיו של אברהם. המנהיגות עברה מיד אל משה, ואיש לא העז עוד להמרות את פיו כשהשקה באפרו של העגל את בני ישראל וכשהרג את שלושת אלפים עובדי העגל.

השאלה שנתרה היא: מדוע הצליח מעשהו של משה ומדוע נכשל מעשהו של

אהרן?

תשובתנו היא, שמשה השליך את העגל לאש אך ורק כדי לשרפו. פיו ולבו היו שווים בכך, הוא לא נכנס להתמודדות בחלקת לשון עם עובדי העגל. לאהרן לא היו עוצמות המנהיגות של משה, הוא נאלץ לנהוג בעורמה ולהגיע להסכמה עם עובדי העגל. במעשהו עמד העגל למבחן אם יש בו ממש או אין בו ממש, והתייחסות זו לא ישרה בעיני ה'.

דומה שאין בדברינו עד כאן כדי ללמד על אהרן זכות שתצדיק את בחירתו לכהן גדול אחרי המעשה הנורא. אין מנוס מלהציג את הצד הנכון בשיקול דעתו של אהרן, גם אם מסקנתו בסופו של דבר תהיה שהוא טעה.

נראה שבעת המבחן העדיף אהרן את שלמותו של עם ישראל על כל שיקול אחר, גם כשהדברים נגעו במידה זו או אחרת באיסור עבודה זרה או לפחות באביזריו. אהרן הוגדר בזוהר הקדוש כשושבינה של 'הגבירה'¹⁹ - כלומר, של כנסת ישראל. לימים דמה לו בכך תלמידו הגדול, הלל הזקן:

הלל אומר: הוי מתלמידי של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את

הבריות ומקרבן לתורה (אבות א. יב).

וודאי אין חפיפה גמורה בין דרכם של בית הלל למעשה העגל, וחלילה מלחשוב כך! אך דרכם של בית הלל היתה להקל בדינים רבים גם מן המסורת שעברה מדור לדור, מסורת שאותה שימרו בעיקר בית שמאי. בית הלל עשו זאת במידה רבה כדי להתאים את ההלכה למה שהציבור כולו מסוגל לקיים,²⁰ ולרוב נפסקה הלכה כמותם.

אהרן נבחר לכהן גדול במידה רבה בגלל חטאו בעגל. כהן גדול שהוא צדיק גמור, ולא טעם טעם חטא, לא יוכל לעמוד בלב שבור ולכפר על חטאי העם לפני ה' כשאינו מבין מהו חטא ומה כוחו של היצר הרע על האדם. הכהן מכפר כראש ובראשונה על עצמו ועל ביתו, ורק אחר כך על העם. הכהן הגדול חייב לקשוט עצמו תחילה.

אך אהרן נבחר לכהן גדול גם בגלל יכולתו ללכד סביבו את עם ישראל בחטאם, להסביר להם את חשיבות שלמותה של כנסת ישראל, ומתוך כך - ורק

מתוך כך - לעמוד לפני ה' בתחינה לכפר לעם ישראל על חטאו. על טעותו, שדאג לשלמותו של העם גם כשהחטא הידרדר לעבודה זרה ודומותיה, שילם אהרן במות שני בניו ביום חנוכת המשכן. אך טעותו לא שללה את עצם כישוריו לעמוד כשושבינה של ה'גבירה' ולכפר עליה לפני ה'.

21/1
וְהָיָה כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל הַפְּחָנָה וַיִּרְא אֶת הָעֵגֶל וּמַחֲלֵת וַיִּחַר אַף מֹשֶׁה וַיִּשְׁלַח
מִיָּדוֹ אֶת הַלְּחֹת וַיִּשְׂבֵּר אֹתָם פַּחַת הָהָר: (לב, יט)

משה ויהושע ממהירים למטה, וכשמשה רואה את העגל ואת המחולות חורה אפו והוא משליך את הלוחות ומשבר אותם. מה ראה משה לשבר הלוחות? שמא משה השליך את הלוחות מידי משום שנזקק לידי באופן מיירי כדי לעקור את העגל ממקומו ולשרפו. משה לא רצה להשתהות אפילו רגע אחד בהנחתם המסודרת של הלוחות במקום מסודר. להסבר דברינו, נמשיל את משה לאדם המשליך מידי דבר יקר ערך כדי לסייע לחברו הנתון במצוקה ובסכנת מוות מיידית. משה פעל בשתי ידי בנחישות ובמהירות, משום שגזירת הקדוש ברוך הוא לכלות את ישראל עמדה עדיין בעינה, ומשה עצמו לא קיבל מן הקדוש ברוך הוא אלא ארכה מוגבלת בזמן כדי לתקן את החטא. היה על משה לשרוף את העגל, לטחון אותו עד דק, לזרות את אפרו על פני המים ולהשקות את המים את בני ישראל. היה עליו גם לעמוד בשער המחנה ולקרוא מיד להשמדת הגרעין הקשה של עובדי העגל, ולא היה מקום ללוחות בידי. רק אחרי שסיים את-פעולתו הראשונית בתיקון, שב משה אל ה' וביקש מן הקדוש ברוך הוא לשאת את חטאתם; קודם ביעור העגל לא היה לבקשה זו שום מקום.

אמנם אין להתעלם מכך ששבירת הלוחות מוסברת בתורה – שלא כדברינו – כנעשית בכוונה תחילה, בחרון אפו של משה: "וַיִּחַר אַף מֹשֶׁה וַיִּשְׁלַח מִיָּדוֹ אֶת הַלְּחֹת וַיִּשְׂבֵּר אֹתָם". אם כן, עדיין קשה, מה פשר שבירתם של הלוחות? לכאורה המשמעות היא, שאין מקום במחנה אחד ללוחות הברית מעשה א-לוהים ולעגל הזהב מעשה ידי אדם. אך לכאורה הפתרון הוא לשבר את העגל ולשרפו ולא לשבר את הלוחות. מה טעם לשבר גם את הלוחות וגם את העגל?!

אפשר שמשה חשש שקיומם של לוחות במחנה ישראל משמעו נוכחות השכינה במחנה, כמו שמצאנו פעמים רבות במקרא, ומשה העדיף בעת הזאת את הסתלקותה של השכינה מן המחנה כדי שלא תכלה את ישראל בנוכחותה. מצינו במקרא, שנוכחות הארון והשכינה שעמו מביאה לנגף ולתבוסה כאשר העוון גורם. ארון הברית, ששוכנים בו שני לוחות הברית, הוצא ממקומו במשכן ה' בעת מלחמת אבן העזר (שמואל א פרק ד); הארון הגיע אל מחנה ישראל – שהיה נגוע אף הוא בעבודה זרה; ראה תהלים ע"ח – וגרם שם לתבוסתם במלחמה. לאחר מכן, הארון הגיע אל ערי פלישתים וגרם בהן למגפות דבר. לבסוף הגיע אל שדה ליד העיר בית שמש – מקום שכנראה היה נגוע אף הוא בעבודה זרה – וגרם שם למגפה גדולה. כאמור, אפשר שמשה העדיף לשבר את הלוחות כדי שלא לגרום מגפה במחנה.

הערות לפרשת השבוע

לא עלינו לתת הערכה לסדרות השונות שבתורה, ל-52 הסדרות שבה. כל מלה בתורה היא שוות-ערך לכל מלה אחרת. אף-על-פי-כן, מבחינה פסיכולוגית לא נוכל להימנע מלהתרשם התרשמות עמוקה ביותר מסדרות מסוימות. ודומני שאין כסדרת "כי תשא" שהאדם יכול להימנע מלהתרשם ממנה ביותר לתפיסת עניין האמונה – הדבר שהוא-הוא הנושא של התורה.

פרשת העגל באה ארבעים יום אחרי מעמד הר סיני. במעמד הר סיני נאמר שהעם אמר: "נעשה ונשמע". ארבעים יום לאחר-מכן הם עושים את העגל: "אלה אלהיך ישראל!":

משמע, שהאמונה, ההכרה האמיתית באלהי ישראל, איננה מוקנית לאדם, גם לא לעם – לא לפרט ולא לכלל – על-ידי השראה הבאה מן החוץ; אפילו גילוי שכינה לא הועיל. אותה אמונה, האמורה לכאורה, במעמד הר סיני, היתה אמונה מזויפת. היא היתה ביטוי להתרשמות רגעית. העם ראה את המראה הגדול, והוא לא השאיר רושם בתודעה העמוקה.

משמע, שהאמונה צריכה לבוא מן האדם עצמו; אפילו גילוי שכינה איננו יכול להביא את האדם לאמונה אמיתית. דבר זה בא לידי ביטוי בכל הסיפור המקראי. גם אחרי גילוי שכינה – שאינו מעמד הר סיני בלבד אלא הוא כל פרשת יציאת מצרים, קריעת ים סוף, הורדת המן וכו', ולאחר כל אותן ארבעים השנה של הליכה נסית במדבר – נמצא שכל זה לא הועיל; משה ביום מותו אחרי ארבעים השנים האלה אומר לישראל: "הן בעודני חי עמכם ממרים היתם עם-ה'". לאחר-מכן כעשרים דורות עמדו נביאים לישראל שהשכינה דיברה מגרונם, ואף אחד מהם לא הצליח. כל הנביאים שעמדו לישראל, ושהשכינה דיברה מגרונם, לא הצליחו להחזיר למוטב אפילו נפש אחת.

ולעומת זאת, אנחנו מכירים את תולדות ישראל כמה אלפי שנים לאחר המקרא: אנחנו מכירים עשרות דורות שבהם המונים מישראל – לא יחידי סגולה – דבקו בה' ובתורתו עד כדי מסירות נפש. ואלה היו דורות שמעולם לא נתגלתה להם שכינה, והם לא ראו נסים ונפלאות, ולא עמדו להם נביאים שהשכינה דיברה מגרונם, וה' לא הושיעם ולא עמד להם בצרתם ולא עזרם – והם האמינו.

פרשת מעמד הר סיני, וכנגדה פרשת העגל, מעידות שהאמונה אינה נקנית אלא מתוך ההכרעה העצמית של האדם: קבלת עול מלכות שמים. עול מלכות שמים לא יכול להיות מוטל על האדם מן החוץ, ואין זה מועיל אם הוא מוטל עליו מן החוץ. יש אמנם תפיסה מדרשית [שלפי דעתי היא מוטעית], שהקדוש-ברוך-הוא כפה על ישראל הר כגיגית כדי שיקבלו עליהם את התורה. אבל אפילו אם נקבל את הדברים האלה, הרי התורה מעידה שהכפיה הזאת לא הועילה.

בפרשת העגל ומה שבא אחריה קשור עוד דבר גדול. משה רבנו שובר את הלוחות כשהוא יורד מן ההר ורואה מה שהוא רואה. והנה, אם יש מובן למושג הקדושה (שמרבים לדוש בו בימינו, כשהוא מכוון לבעיות, לאינטרסים, לצרכים או להישגים אנושיים, לעם, לארץ, למדינה וכו') במציאות האנושית, הרי הוא ודאי חל על הלוחות, שהם "מעשה אלהים" ו"מכתב אלהים חרות עליהם", ומשה שובר אותם כשהוא רואה – מי הוא העם ומה הוא העם.

צמצום הזמן איננו מאפשר לי להרחיב את הדיבור על המשמעות העצומה של הדבר הזה, ואסתפק בהשמעת דבריו של גדול מישראל מן האחרונים, ר' מאיר שמחה כהן מדווינסק, שלפי הכרתי והבנתי היה אחד מן המעטים שהיו אנשי הגות אמונית עמוקה אמיתית בקרב המוחזקים גדולי תורה בדורות האחרונים. והנה דבריו על שבירת הלוחות בידי משה:

"כי התורה והאמונה הם עיקר האמונה הישראלית, וכל הקדושות

– ארץ ישראל וירושלים והמקדש – אינן אלא פרטי וסניפי התורה ונתקדשו בקדושת התורה. ולכן אין חילוק לכל ענייני התורה בין במקום ובין בזמן, והיא שווה בארץ ישראל ובחוץ לארץ... ואל תדמו כי המקדש והמשכן הם עניינים קדושים בעצמם. חלילה. השי"ת שורה בתוך בניו, ואם המה כאדם עברו ברית, הוסרה מהם כל הקדושה והמה ככלי חול, באו פריצים וחיללוה... ויותר מזה: הלוחות, מכתב אלהים, גם הם אינם קדושים בעצמם, רק בשבילכם, אם אתם מקיימים אותם. וכאשר זינתה כלה בתוך חופתה [זה ביטוי מדרשי חריף, שמציין את מעשה העגל סמוך להר סיני] – המה [הלוחות] נחשבים לנבלי תרש, ואין בהם קדושה מצד עצמם, רק בשבילכם כשאתם שומרים אותם. סוף דבר [הדברים האלה ראוי שייכתבו בכתב בולט היום לעינינו]: אין שום עניין קדוש בעולם... רק השי"ת שמו הוא קדוש... כי אין בנברא קדושה בעצם, רק מצד שמירת התורה כפי רצון השי"ת... וכל הקדושות הן מצד ציווי שציווה הבורא לעבוד אותו".